

Родно засновано насиље – жена као жртва насиља у породици (примјери из праксе Европског суда за људска права) Аутор: Невена Бојанић

Увод

Насиље као концепт постоји од када постоји и сам човјек. Развој цивилизације донио нам је многобројна достигнућа у свим областима живота, али се чини да је родно засновано насиље остало изван тог дјелокруга. Поражавајуће је да се у 21. вијеку, на тренутном степену развитка човјечанства, уз све постојеће механизме заштите, овакав облик насиља није искоријенио или бар свео на најмању могућу мјеру.

Иако су мушкарци и жене, са биолошког аспекта, различити, родна равноправност ипак представља једно од најзначајнијих права и његово непоштовање не може бити правдано било каквом претпоставком биолошке различитости међу половима. Сваком људском бићу су загарантована одређена права и у том погледу се не смије правити разлика између мушкараца и жена, те на тај начин постављати један пол у доминантнији положај у односу на други. Расправа о родној равноправности је посебно интензивирана у посљедњих неколико деценија, што свједочи о важности овог питања. Значајни помаци су направљени, прије свега у контексту заштите коју пружа Европска конвенција о људским правима и слободама и сходно томе Европски суд за људска права, али је примјетно да друштво у глобалу и даље занемарује права жена и својом пасивношћу у борби против насиља показује да човјечанство није спремно да се одрекне усађених концепција о положају жене, односно мушкараца у друштву.

Основна теза овог рада јесте појмовно дефинисање родно засновано насиља, те еволуција праксе Европског суда за људска права у погледу одлучивања о питањима везаним за насиље над женама. Први дио рада односи се на дефинисање основних појмова који се у теорији и пракси користе у контексту родно заснованог насиља. Централни дио тиче се дјеловања Европског суда и преглед неколико водећих случајева из судске праксе, док су у завршном дјелу представљени закључци до којих се дошло кроз истраживање овог питања.

Родна равноправност и родно засновано насиље

Разумијевање родне равноправности, као феномена једнакости полова, полази од диференцијације два учестала појма: *род* и *пол*. Пол је *биолошка категорија*, те представља скуп биолошких карактеристика на основу којих се прави разлика између

двје категорије јединки: мушкараца и жена (полна бинарност)¹. Тако посматрано, може се рећи да је пол детерминисан самим рођењем и да је као такав релативно непромјењив² и универзалан током цијелог живота појединца.

Са друге стране, род је „социјални конструкт мушкост и женскости“³ односно подразумијева друштвено конструисане улоге жена и мушкараца. Тако Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља⁴ у породици под појмом род подразумијева „друштвено одређене улоге, понашања, активности и атрибуте, које дато друштво сматра прикладним за жене и мушкарце“⁵. Другачије речено, род је скуп друштвених карактеристика односно очекивања везаних за одређени пол, која су условљена друштвеним, културним, религиозним и другим околностима⁶. Из оваквог схватања појма *род*, јасно је видљиво постојање неједнаког односа моћи са нагласком на мушку доминацију и женску субординацију у већини сфера живота. Родне улоге, као стереотипне, подразумијеване друштвене улоге, односно скуп очекивања које одређена заједница има у односу на мушки и женски пол⁷, показују да друштво и даље фаворизује мушкарце и њихову улогу у друштву.

Родна равноправност је начело социјалне филозофије које подразумијева једнакост мушкараца, жена и особа другачијих родних идентитета у друштвеном и политичком животу.⁸ Родна равноправност значи једнаку присутност, јачање и учешће оба пола у свим сферама јавног и приватног живота, са циљем промовисања потпуног, равноправног учешћа жена и мушкараца у друштву.

Као један од поражавајућих и најчешћих облика кршења овог концепта јавља се родно засновано насиље, прије свега насиље над женама. Родно засновано насиље или насиље засновано на полу, је облик *дискриминације* који озбиљно спрјечава жене да уживају у правима и слободама по основу равноправности са мушкарцима. Родно засновано насиље је усмјерено према жени *зато што је жена*, а укључује дјела којима се наноси физичка, психичка или сексуална штета или патња, пријетња овим дјелима,

¹ Сања Ћопић, *Родна равноправност у Србији: Стање и перспективе*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2016, стр. 20.

² Транссексуализам, према савременим схватањима представља стање у којем особа осјећа несклад између свог биолошког пола и родног идентитета и стална жеља да се та два аспекта међусобно ускладе, како би анатомски и функционално одговарала свом жељеном полу.

³ С. Ћопић, *Родна равноправност у Србији: Стање и перспективе*, стр. 20.

⁴ Донијета у оквиру Савјета Европе, 11. маја 2011. године у Истанбулу.

⁵ Члан 3. Конвенције о спрјечавању и борби против насиља над женама и насиља у породици.

⁶ С. Ћопић, стр. 21.

⁷ *Ibid*, стр. 23.

⁸ Марија Стојановић, *Родно засновано насиље од првих људских група до савременог доба*, мастер рад, Правни факултет у Нишу, 2015, стр. 9.

принуда и друга ограничења слободe.⁹ Оно се појављује се у разним облицима¹⁰, почевши од неких лакших као што је родна дискриминација односно сексизам¹¹ или родно укалупљивање¹², па све до знатно тежих облика који обухватају сексуално узнемиравање¹³, насиље у партнерским односима¹⁴ и породици, сексуално насиље¹⁵, проституцију¹⁶, као и трафикинг односно трговину људима¹⁷.

Највећи проблем и разлог зашто је тамна бројка код оваквих дјела изузетно висока, представља чињеница да се родно засновано насиље најчешће одвија у „приватном“ окружењу (браку и породици), што је и основни камен спотицања за откривање и процесуирање оваквих (не)дјела. Неадекватне реакције државних органа и стигматизација жена жртава насиља, само су неки од чинилаца који додатно отежавају и успоравају борбу против насиља које жене свакодневно доживљавају и трпе.

Родно засновано насиље и Европска конвенција о људским правима и слободама

Када говоримо о механизмима заштите у борби против родно заснованог насиља, посебно насиља над женама, важно је споменути Европску конвенцију о људским правима и слободама¹⁸ (у даљем тексту: Конвенција) и аналогно томе и јуриспруденцију Европског суда за људска права (у даљем тексту: Европски суд, Суд). Ова Конвенција гарантује читав низ различитих права, те иако експлицитна заштита од насиља ове врсте у основном тексту Конвенције не постоји, ово питање је кроз праксу Суда разматрано у различитим аспектима повлачећи повреду неколико чланова. У том контексту, од посебног значаја су случајеви у којима је Суд разматрао питање *насиља у породици* као питање од општег интереса за све државе потписнице.

⁹ *Ibid*, стр. 10.

¹⁰ Приручник за превенцију родно заснованог насиља, Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и УНИЦЕФ, Београд, 2015, стр. 9.

¹¹ Родне предрасуде родна дискриминација представљају сваку изјаву или понашање засновано на стереотипима о одвојеним улогама намијењеним женама односно мушкарцима.

¹² Родно укалупљивање је понашање чији је циљ да се свака особа, у зависности од пола, понаша као „типична“ жена односно „типичан, прави“ мушкарац.

¹³ Сексуално узнемиравање се дефинише као навођење или приморавање на учешће у нежељеним сексуалним активностима и односи се на форме као што су вербално, визуелно и електронско узнемиравање.

¹⁴ Насиље у партнерским односима обухвата различите облике насиља између особа које су у партнерском односу, а карактеристичан је по томе што се одвија у односу блискости и повјерења који је злоупотребиљен како би се задобила односно очувала контрола над партнером.

¹⁵ Сексуално насиље најчешће се односи на силовање, покушај силовања и друге сличне радње.

¹⁶ Проституција подразумијева присилно „продавање“ сексуалних услуга за новац или другу услугу (нпр. запошљавање).

¹⁷ Трговина људима или трафикинг подразумијева продају и куповину људи, односно њихову експлоатацију у различите сврхе.

¹⁸ Донијета у оквиру Савјета Европе, 4. новембра 1950. у Риму.

Насиље у породици, као један од облика родно заснованог насиља, примарно се разматра у оквирима члана 8. Конвенције¹⁹ који гарантује право на приватан и породичан живот. Основни разлог зашто насиље у породици, за разлику од неких других облика насиља над женама, у највећем броју случајева „остаје“ само у оквирима члана 8, јесте чињеница да се такво насиље сматра „приватним чином“, те је границу интервенције државе у приватне односе између чланова породице некад веома тешко успоставити. Са једне стране се јавља забрана уплитања државе у приватне односе у породици, а друге стране потреба заштите жена од насиља у таквим приватним околностима.

Међутим, како је Конвенција „живи инструмент“ који се развија и прилагођава промјенама које свакодневно настају, тако је и питање насиља у породици „еволуирало“ када је у питању пракса Европског суда. У том контексту је насиље у породици препознато као облик дискриминације јер је установљено да погађа жене више и чешће него мушкарце. Капитални случај из судске праксе којим је Суд по први пут установио повреду члана 14. Конвенције²⁰ у вези са насиљем у породици, јесте случај *Опуз против Турске*²¹. Ово је први случај у којем је Европски суд пропустио државе у рјешавању случајева родно заснованог насиља у породици, препознао као облик дискриминације који може довести до повреде одредаба Конвенције.

Наиме, радило се о госпођи *Опуз* која је, заједно са својом мајком, доживјела читав низ напада²² на њен психички и физички интегритет од стране свога супруга. Зачарани круг насиља укључивао је поступке који су се кретали од вербалних опаски, преко премлаћивања и задавања тешких тјелесних повреда, до покушаја убиства у неколико наврата, да би ситуација коначно кулминирала убиством мајке госпође *Опуз*. Иако су се госпођа *Опуз* и њена мајка у неколико наврата обраћале надлежним државним органима тражећи заштиту и помоћ у борби против насилника, органи су одбијали да поступају у предметном случају због „недостатка доказа“. Иако је у једном моменту, након што је господин *Опуз* својој супрузи нанио 8 убодних рана које је она једва преживјела, тужилаштво поднијело кривичну оптужницу против њега, господин *Опуз* се врло брзо нашао на слободи чиме му је поново омогућено да настави са

¹⁹ Свако има право на поштовање свог приватног и породичног живота, дома и преписке.

²⁰ Уживање права и слобода предвиђених у овој Конвенцији обезбјеђује се без дискриминације по било ком основу, као што су пол, раса, боја коже, језик, вјероисповест, политичко или друго мишљење, национално или социјално поријекло, повезаност с неком националном мањином, имовина, рођење или други статус.

²¹ *Opuz v. Turkey*, бр. 33401/02, ЕСЉП, 9. јун 2009, доступно на: <https://hudoc.echr.coe.int/> (приступљено: 30.8.2019.)

²² Tarik Abdel-Monem, *Opuz v. Turkey: Europe's landmark judgement on violence against women*, Human rights brief 17, no. 1, 2009, стр. 29.

злостављањем и насилничким понашањем. Тек након што је пуцњем из пиштоља усмртио мајку госпође Опуз, државни органи су реаговали и осудили га на казну доживотног затвора, која је касније смањена на 15 година због његовог наводно доброг владања у затвору. Дакле, иако су државни органи располагали информацијама о насиљу које се скоро свакодневно одвијало у породици *Опуз*, адекватна реакција на предметну ситуацију је изостала, те је управо оваква пасивност у поступању државних органа довела до препознавања повреде члана 14. Конвенције. Суд је препознао тешкоће са којима се жене сусрећу у погледу борбе против насиља и ослањајући се на чињеницу да овакво поступање односно непоступање државних органа само додатно отежава ионако тешку ситуацију, закључио да неуспјех државе у заштити жена од насиља у породици крши њихово право на једнаку правну заштиту и доводи до повреде члана 14. Конвенције.

Даљи помак у заштити коју пружа Европска конвенција начињен је кроз пресуду *Еремиа и други против Републике Молдавије*²³. Може се рећи да је ова пресуда наставак и допуна позитивне праксе која је започета кроз случај *Опуз*. Оно по чему се случај *Еремиа* нарочито истиче може се представити кроз неколико битних напомена²⁴: прво, чврсто је утемељено схватање да питање насиља у породици више није ограничено само на члан 8. Конвенције (у контексту приватних и породичних односа) и да, уколико достигне тражени праг озбиљности, може конституисати нехумано поступање и тиме повреду члана 3. Конвенције; друго, наглашено је да и када постоје механизми борбе против насиља у породици, и у складу са тим и дјеловање државних органа, оно мора бити *ефективно*, јер у супротном долази до повреде члана 14. Конвенције; треће, установљено је да жене жртве насиља у породици, спадају у категорију „нарочито осјетљивих“ особа, те се у том смислу захтијева и „нарочито пажљиво“ поступање; и коначно, налажењем повреде члана 8. Конвенције, препознат је утицај који на дјecu, као свједоке свега тога, остварује насиље у породици.

Да се ради о сада већ дубоко укоријењеним принципима јуриспруденције Европског суда за људска права, свједочи и пресуда *Володина против Русије*²⁵ донијета у јулу ове године. Суд је и овдје установио постојање дискриминаторне праксе којој су

²³ *Eremia and others v. The Republic of Moldova*, бр. 3564/11, ЕСЉП, 28. мај 2013, доступно на: <https://hudoc.echr.coe.int/> (приступљено: 30.8.2019.)

²⁴ *Dimitrina Petrova, Evolving Strasbourg Jurisprudence on Domestic Violence: Recognising Institutional Sexism*, Oxford Human Rights Hub, доступно на :<https://ohrh.law.ox.ac.uk/evolving-strasbourg-jurisprudence-on-domestic-violence-recognising-institutional-sexism/> (приступљено 25.8.2019.)

²⁵ *Volodina v. Russia*, бр. 41261/17, ЕСЉП, 9. јул 2019, доступно на: <https://hudoc.echr.coe.int/> (приступљено: 30.8.2019.)

жене жртве насиља у Русији свакодневно изложене. У недостатку адекватних законских рјешења којима би се санкционисало насиље у породици, жене у Русији, међу којима је и госпођа *Володина*, лишене су било какве могућности правне заштите пред државним органима. Наиме, госпођа *Володина* је државним органима у Русији пријавила 7 озбиљних напада од стране њеног партнера, од којих је један чак резултирао губитком дјетета, у нади да ће јој бити пружена заштита од таквог насилничког понашања. Међутим, државни органи нису предузели никакве кораке у погледу кривичног гоњења њеног партнера, те су је на тај начин још додатно изложили потенцијалним насилничким епизодама. Изостанак адекватне реакције државних органа довео је до ситуације у којој је госпођа *Володина* неоправдано стављена у неповољнији положај у односу на њеног партнера, што је у коначници и омогућило Суду да установи постојање дискриминације и сходно томе и повреду члана 14. Конвенције.

Кроз све претходно наведено, закључујемо да су направљени значајни помаци у погледу борбе против насиља над женама, те да Европска конвенција представља озбиљан и сигуран механизам заштите у том погледу. Иако проблем насиља над женама на глобалном нивоу и даље није ријешен, еволуција праксе Европског суда нам показује да се одређени кораци ипак предузимају. Чињеница да је Европски суд препознао насиље у породици као облик дискриминације, управо је примјер позитивне праксе који даје додатан „вјетар у леђа“ свим женама у борби против насиља.

Закључак

Равноправност као право свих људи, независно од њихових атрибута, загарантовано је и националним и међународним актима. Иако се родна равноправност на моменте чини и доживљава као утопијска категорија, ипак се ради о једном простом и једноставном концепту. Оно што се ту једино захтијева јесте да се жене и мушкарци поставе у исти положај, те да им се омогуће једнака права и једнаке могућности заштите тих права.

Да је у питању реално остварив концепт, видљиво је понајвише кроз напредак остварен у области јуриспруденције Европског суда за људска права, а на шта је посебно указано у овом раду. Водећи се идејом Европског суда у контексту проширења заштите жена у случајевима не само насиља у породици, већ насиља у глобалу, јасно се изводи закључак да се ради о изузетно осјетљивом и важном питању.

Међутим, рјешење овог проблема није могуће само кроз рад и дјеловање Европског суда за људска права. Основни проблем који се у погледу насиља над

женама идентификује, јесте постојање дубоко укоријењених предрасуда и очекивања које се везују за један односно други пол, што онемогућава потпуно остваривање идеје о родној равноправности.

Иако су жене у генерално бољем положају него раније, те имају могућност да самостално доносе одлуке које се тичу искључиво њихове личности, проблем насиља којем су као припаднице „слабијег“ пола свакодневно изложене, остаје неријешен. Недостаци постоје како у погледу репарације проузроковане штете, тако и у погледу превенције ове врсте насиља. Законски механизми су неопходни у овој борби, али је исто тако неопходно и побољшање положаја жена у друштву и разбијање устаљених концепција о томе шта жене треба, односно не треба да раде. Због свега тога прича о родној равноправности мора бити у центру пажњу не само законодаваца већ и обичних људи у њиховом свакодневном животу. Закони и законски механизми постоје, потребно је само да се адекватно и у потпуности примјењују.

Литература

Монографије, чланци и приручници:

1. Tarik Abdel-Monem, *Opuz v. Turkey: Europe's landmark judgement on violence against women*, Human rights brief 17, no. 1, 2009.
2. Приручник за превенцију родно заснованог насиља, Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и УНИЦЕФ, Београд, 2015.
3. Марија Стојановић, *Родно засновано насиље од првих људских група до савременог доба*, мастер рад, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2015.
4. Сања Ћопић, *Родна равноправност у Србији: Стање и перспективе*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2016.
5. Dimitrina Petrova, *Evolving Strasbourg Jurisprudence on Domestic Violence: Recognising Institutional Sexism*, Oxford Human Rights Hub, доступно на: <https://ohrh.law.ox.ac.uk/evolving-strasbourg-jurisprudence-on-domestic-violence-recognising-institutional-sexism/>

Судска пракса:

1. *Opuz v. Turkey*, бр. 33401/02, ЕСЉП, 9. јун 2009.
2. *Eremia and others v. The Republic of Moldova*, бр. 3564/11, ЕСЉП, 28. мај 2013.

3. *Volodina v. Russia*, бр. 41261/17, ЕСЉП, 9. јул 2019.

Прописи:

1. Европска конвенција о људским правима и основним слободама, 1950.
2. Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, 2011.